

ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه (شاخه کار و دانش) با نظر به موضوع

کارآفرینی از دیدگاه متخصصان

Evaluation the Curriculum of the Work and Knowledge Branch with Emphasis on Entrepreneurship in Views of Experts

L. Mohammadaminzadeh.M. Seifi (Ph. D).

A. Faghihi (Ph. D).

لیلا محمدامینزاده^۱، دکتر محمد سیفی^۱، دکتر علیرضا فقیهی^۲

Abstract: This study, with the idea of entrepreneurship in mind, was conducted with the goal of evaluating the views of the curriculum experts in the high school vocational branch. The method was survey and statistical community included 194 curriculum experts and specialists of vocational high schools. Research sample volume (123 subjects) was selected randomly based on the Morgan Table and, in the end, only 87 questionnaires were returned. In order to gather required data from questionnaires Alan Gibb's evaluation tools of entrepreneurship plan were used. The acquired collective single t for experts is according to these behavior development 4.297101, developing communion 4.668755, values of entrepreneurship 4.961556, motivate careers 4.284784, understand the process of entering into business 4.078871, Capacity building 5.075505, the key business essentials 5.275455, relations management 4.178311, which every amount is higher than the single t critical amount ± 1.98 . differences exist between the test amounts and the average variable in the community, But very little. In other words, in the experts' views, with the idea of entrepreneurship in mind, the vocational curriculum is in the Lower than average.

چکیده: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان انجام شده است. روش تحقیق پیمایشی و جامعه آماری را کارشناسان و متخصصان برنامه درسی شاخه کار و دانش (۱۹۴ نفر) تشکیل می دهند. ۱۲۳ نفر به عنوان نمونه بر اساس جدول مورگان بصورت تصادفی انتخاب شد که تنها ۸۷ نفر از افراد نمونه پرسشنامه ها را برگشت دادند. ابزار ارزیابی برنامه کارآفرینی آلن گیب برای دستیابی به داده ها استفاده شد. مقدار t تک گروهی حاصله با توجه به مؤلفه های؛ توسعه رفتار ۴/۲۹۷۱۰۱، ایجاد همدلی ۴/۶۶۸۷۵۵، ارزش های کارآفرینانه ۴/۹۶۱۵۵۶، ایجاد انگیزه ۴/۲۸۴۷۸۴، درک فرآیند ورود به کسب و کار ۴/۰۷۸۸۷۱، ظرفیت سازی ۵/۰۷۵۵۰۵، ملزومات کسب و کار ۵/۲۷۵۴۵۵، مدیریت روابط ۴/۱۷۸۳۱۱ است که از تزی بحرانی $\pm ۱/۹۸$ بیشتر است. اختلاف بین مقادیر آزمون و میانگین متغیر در جامعه بسیار کم است به بیان دیگر برنامه درسی شاخه کار و دانش بر مبنای کارآفرینی از دید متخصصان پایین تر از حد متوسط و ضعیف است.

کلیدواژه: برنامه درسی، کارآفرینی، کار و دانش، کارشناسان.

Key words: curriculum, entrepreneurship, vocational, experts

۱. دانشجوی دکتری برنامه درسی دانشگاه آزاد اسلامی اراک. رایانامه: leyla_aminzadeh63@yahoo.com

۲. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک (نویسنده مسئول) رایانامه: m-seifi@iau-arak.ac.ir

۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک. رایانامه: faghihialireza@yahoo.com

مقاله مستخرج از پایان نامه دکتری است. تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۹، تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۱۶

مقدمه

ارزیابی یکی از رویکردهای مهم برای دستیابی به موفقیت است. تغییرات سریع محیط، تشدید فضای رقابتی، کوتاه شدن چرخه حیات محصولات و افزایش روزافزون انتظارات جامعه، نیاز به ارزیابی را اجتناب ناپذیر کرده است (یداللهی فارسی، ۱۳۸۴). با ارزیابی سازمان‌ها و نظام‌های آموزشی می‌توان در مورد موفقیت و عدم موفقیت برنامه‌های آن‌ها اظهار نظر کرد تا در جهت تدوین برنامه‌های آتی سیاست‌های لازم اتخاذ گردد (علی محمدی، مهرعلیزاده و شاهی، ۱۳۹۱). یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت در اصلاح نظام‌های آموزشی و ایجاد تغییرات بنیادی در کیفیت یاددهی یادگیری مدرسه‌ای، ارزیابی نظام آموزشی و برنامه‌درسی است (بازرگان، ۱۳۸۰). برنامه‌درسی؛ به محتوای رسمی و غیر رسمی، فرایند محتوی، آموزش‌های آشکار و پنهان اطلاق می‌گردد که به وسیله آن فراگیر تحت هدایت مدرسه دانش لازم را به دست می‌آورد، مهارت را کسب و گرایش، قدرشناسی و ارزش‌ها را در خود تغییر می‌دهد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸).

وظیفه آموزش متوسطه، آماده ساختن جوانان برای انتخاب مسیرهای زندگی و شکل دادن به این مسیرها در جهت قبول مسئولیت‌ها در آینده است (جتیری^۱ و هوبارد^۲، ۲۰۰۴، ص ۵۷). در دهه‌های گذشته، برخی از کشورها، آموزش کارآفرینی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی را در جهت پاسخ به نیازهای در حال تغییر جامعه معرفی کرده‌اند (هاوستون^۳ و مالهالند^۴، ۲۰۰۳، ص ۵۹).

دوره‌های آموزش کارآفرینی در دوره‌های مختلف تحصیلی از ابتدایی تا دبیرستان نیز مورد توجه قرار گرفته است (احمدپورداریانی و مقیمی، ۱۳۸۵). نخستین هدف توسعه کارآفرینی همانا تربیت نمودن افرادی متکی به نفس و آگاه به فرصت‌ها و به طور کلی افرادی است که تمایل بیشتری به راه اندازی کسب و کارهای مستقل دارند

¹ Gentry

² Hubbard

³ Houston

⁴ Mulholland

ارزیابی برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه (شاخه‌ی کار و دانش)...

(احمدپور داریانی، ۱۳۸۹). اگر برنامه‌های آموزشی رشته‌های مختلف در یک نظام آموزشی، هماهنگ با محتوای مورد نیاز بازار کار باشند، برنامه‌های آموزشی و برنامه‌ریزی آموزشی صورت گرفته، روند درست و مطلوبی را طی کرده است (رضائیان، ۱۳۸۰).

ادبیات موجود در زمینه آموزش‌های مهارتی، بر اهمیت این آموزش‌ها در پیشرفت اقتصادی و تحقق یافتن اهداف اجتماعی و فردی تأکید دارد. معمولاً اعتقاد بر این است که این نظام بیشتر به تربیت نیروی انسانی نیمه ماهر همت می‌گمارد. حقیقت امر این است که این نظام باید توانایی تربیت نیروی انسانی متخصص ماهر را داشته باشد (صالحی، زین‌آبادی و کیامنش، ۱۳۸۵، ص ۱۲۱).

تقریباً در تمام پایه‌های تحصیلی همه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه‌ای دارد. در ایران، بحث کارآفرینی و آموزش آن در شاخه کار و دانش نظام آموزش و پرورش مطرح شده و در برنامه درسی جای گرفته است. بحث کارآفرینی و طرح دیدگاه‌های نو و روزآمد در این باره، با توجه به جوان بودن جامعه ایران که جمعیت قابل توجهی از آن جویای کار هستند، ضرورتی دو چندان می‌یابد (سبحانی نژاد و مقدم، ۱۳۹۲).

برای نیل به ارتباط موضوعی و یا تقویت یادگیری، برنامه‌های ملحق شدن دانش‌آموزان به صنایع محلی بین بخش‌های خصوصی و دولتی گسترش داده شده است (ونکاتارامان، ۲۰۰۰، ص ۱۱۸). مهم‌ترین عامل مؤثر در حرکت کارآفرینی از قوه به فعل، بروز روحیه کارآفرینی در دانش‌آموزان از طریق برنامه‌های درسی مدارس می‌باشد (عبدی زاده، نظری و اسدزاده، ۱۳۹۱). در کل برنامه درسی مدارس برای تقویت روحیه کارآفرینی باید، شامل کلیه تجارب و فرصت‌های یادگیری باشد که به صورت رسمی و غیر رسمی تحت نظارت و مسئولیت نظام آموزشی به منظور ایجاد تغییر مطلوب در دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های دانش‌آموزان بررسی و و اجرا شود و عملکرد و بازده آن مورد ارزیابی قرار گیرد (ملکی، ۱۳۸۱). میزان موفقیت برنامه‌ها بیشتر به انعطاف‌پذیری آن‌ها در روش انتقال و شناسایی نیازهای مختلف و مباحث و

مسائل گوناگونی که پیش روی جوانان است، بستگی دارد. معرفی آموزش کارآفرینی در آموزش متوسطه با الگو گرفتن از برنامه‌های آموزشی مرتبط، توسعه حرفه‌ای و تحقیقات حاصل از این الگوها و حتی مشارکت با عرضه کنندگان برنامه‌های غیررسمی شتاب بیشتری می‌یابد (هانون^۱، ۲۰۰۷، ص ۱۸۴). واضح است که آموزش کارآفرینی مستلزم آن است که معلم به کلیت دروس نگاه کند تا بتواند مهارت‌ها و دانش موجود را بسنجد (گالووی و براون^۲، ۲۰۰۲، ص ۴۰۰). در پژوهش حاضر نیز منظور از برنامه درسی مجموعه کتب درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش است و همه اسناد برنامه درسی مربوط به این دوره (نظیر سند تحول بنیادین، برنامه درسی ملی، برنامه پنجم توسعه) را شامل نمی‌شود.

خود اشتغالی و کارآفرینی در برنامه درسی تمام سطوح آموزشی کنیا ادغام شده است. افزایش علاقه یادگیرندگان به کارآفرینی با افزایش دوره های آموزشی بوجود می‌آید (آنگوا^۳، ۲۰۱۳). از بُعد کارآفرینی، آموزش و پرورش منطقه بخصوص در سطح عالی آموزش و پرورش، رشد سریعی داشته است. مایربرگ^۴ و لیل سمدس^۵ (۲۰۱۳) معتقدند ایجاد نگرش مثبت دانش آموزان در مدارس ابتدایی به کارآفرینی و ترویج کارآفرینی در میان دانش آموزان در همه سنین با تمرکز بر شایستگی‌های کارآفرینی مد نظر است. نجل^۶ و لارنس^۷ (۲۰۱۳) بیان می‌دارند که دانش آموزان موضوع کارآفرینی را به عنوان تشویقی قوی برای شروع کسب‌وکار خود می‌دانند. ماسین^۸، جانسن^۹ و ماسین (۲۰۱۲) معتقدند برنامه کارآفرینی به منظور تسهیل بهتر کارآفرینی در آموزش و پرورش طرح شد و تعداد قابل توجهی از جوانان در اوگاندا تحت تأثیر عوامل مذکور، در نسل‌های بعدی از کارآفرینان و رهبران کسب‌وکار شدند.

¹ Hannon

² Galloway & Brown

³ Ongwae

⁴ Myrberg

⁵ Lill-Smeds

⁶ Nagel

⁷ Larsen

⁸ Mathisen

⁹ Johansen

ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه (شاخه کار و دانش)...

کارآفرینی نباید فقط یک فعالیت فوق برنامه باشد، بلکه باید در برنامه اصلی و در گسترش و کیفیت آموزش و پرورش کارآفرینی تغییر ایجاد کند (هاتاک^۱ و رینر^۲، ۲۰۱۱). در مدارس و دانشکده‌ها فنی، آموزش کارآفرینی تبدیل به یک آموزش بسیار محبوب امروزه شده است (تانگ^۳، ۲۰۱۱). اوتربورگ^۴ (۲۰۱۱) دانش آموزان به کارآفرینی نیاز دارند، برداشت‌های مختلف دانش آموزان مدارس متوسطه از یادگیری کارآفرینی در درک، شناسایی و تعریف و وظیفه، ارتباطات، ساخت تیم، یادگیری در شیوه‌های مختلف اجتماعی مؤثر است. مدرسه با استفاده از برنامه آموزش کارآفرینی به عنوان یک رویکرد یادگیری و ایجاد چالش برای دانش آموزان، به خود و دیگران کمک می‌کند. زاپرکا^۵ (۲۰۱۰) جداسازی عوامل مهم در کمک به کارآفرینی فردی، شناسایی ویژگی‌های شخصی و مهارت‌های مورد نیاز برای توسعه کارآفرینی در میان دانش آموزان جهت ایجاد یک مدل کارآفرینی دانشجویی مبتنی برکشف تجربی است. جوکلا^۶ (۲۰۱۰) معرفی شیوه‌های آموزش کارآفرینی و اینکه چگونه می‌توان بهترین مرکز آموزش فنی و حرفه‌ای منطقه‌ای را ایجاد کرد، بهترین شیوه‌های آموزش کارآفرینی است که باعث توسعه کارآفرینی محلی می‌باشد، چرا که نیازهای دنیای کسب‌وکار محلی را در نظر دارد. مگوایر^۷ (۲۰۰۹) کمک‌های مالی و حمایت از برنامه آموزش برای کارآفرینی کمتر وجود دارد که تا حدی ناشی از تنوع در اهداف، محتوا و ارائه برنامه‌های کارآفرینی است. آموزش و پرورش و آموزش (آموزش مادام‌العمر) کارآفرینی و خلاقیت ابزار ارجح برای تشویق رفتار کارآفرینی هستند و شواهد نشان می‌دهد که این برنامه‌ها می‌تواند بر فعالیت‌های کارآفرینی و عملکرد (عملکرد چه؟) تأثیر داشته باشد. اوستیک^۸، پراگ^۹ و آیسوستاین^۱ (۲۰۰۸) برنامه آموزش کارآفرینی در صلاحیت‌های کارآفرینی و

¹ Hatak

² Reiner

³ Tung

⁴ OtterbOrg

⁵ Zuperka

⁶ Jokela

⁷ Maguire

⁸ Oosterbeek

⁹ Praag

مقاصد آن تأثیر بسزایی دارد. ماهیو^۲ (۲۰۰۶) فعل و انفعال بین سطوح مختلف برنامه وجود دارد. مطالعات سیاست آموزش و پرورش باید شامل سطح فراتر از مرزهای ملی باشد. اسمیت^۳، کالینز^۴ و هانون^۵ (۲۰۰۶) اجرای برنامه‌های کارآفرینانه در دانشگاه به دلیل محدودیت منابع، فقدان آموزش و یافتن کارآفرینان شایسته، کاری مشکل است. کایلر^۶ (۲۰۰۵) عرضه برنامه، آموزش، اطلاعات و تأمین مالی، منجر به افزایش کارآفرینان نوظهور خواهد شد. هوارد^۷ (۲۰۰۴) رابطه مستقیم بین این قابلیت‌ها و توانایی‌های کارآفرینی وجود دارد. رایموند^۸ (۲۰۰۳) نیازهای یادگیری کارآفرینان آمریکای لاتین در زمینه کارآفرینی شامل: ۱. دانش کسب و کار، یادگیری برنامه‌ریزی کسب و کار، هدف گذاری، کنترل کیفیت، اخلاق کسب و کار؛ ۲. مهارت‌های انسانی شامل: توسعه رهبری، انگیزش در کارکنان، تصمیم گیری، تفویض اختیار، ریسک پذیری و توسعه بینش و درک سبک‌های مدیریت؛ ۳. مهارت‌های کسب و کار شامل: فروش، سازماندهی، فنون مذاکره، خلاقیت و نوآوری، ارتباط شفاهی کسب و کار و مهارت‌های تبلیغاتی.

سبحانی نژاد و مقدم (۱۳۹۲) با تبیین ابعاد و مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی در محتوای کتب عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار و دانش، در کتب عمومی، بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های نگرش جامع کارآفرینی را در کتاب «دین‌وزندگی» و کم‌ترین توجه را در کتاب «زبان فارسی» می‌دانند. بیشترین توجه به بُعد عاطفی و کم‌ترین توجه به بُعد شناختی نگرش جامع کارآفرینی بود. در کتب تکمیل مهارت؛ بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی در کتاب «کارآفرینی» و کم‌ترین توجه در کتاب «بهداشت و ایمنی کار» بوده به علاوه بیشترین توجه به بُعد شناختی و کمترین توجه نیز به مؤلفه‌های بُعد عاطفی نگرش جامع کارآفرینی بوده است. خوب، محمدزاده، کشاورز و علیدادی (۱۳۹۱) (با بررسی تأثیر برنامه‌درسی

¹Isselstein

²Mahieu

³Smith

⁴Collins

⁵Hannon

⁶Kailer

⁷Howard

⁸Raymond

ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه (شاخه کار و دانش)...

کارآفرینی بر تمایلات کارآفرینانه هنرجویان سال سوم شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کار و دانش هنرستان‌های شهر داراب، برنامه‌دستی کارآفرینی را بر تمایلات کارآفرینانه هنرجویان گروه آزمایش، مؤثر یافته و تفاوت معناداری مشاهده کردند. عزیزی (۱۳۸۸) بین برنامه‌های تحصیلی و آموزشی ارائه شده از سوی دانشکده‌های دانشگاه شهید بهشتی و میزان کارآفرینی در دانشجویان از نظر آنان، رابطه معنی‌داری نیافته است. عناصر مختلف برنامه‌دستی باید در جهت ایجاد شایستگی لازم در ابعاد دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز یک حیطه تخصصی در دانشجو، پرورش مهارت‌های عالی ذهنی، آشنایی با دانش کارآفرینی و ایجاد روحیه کارآفرینی که جملگی به منظور تربیت دانش‌آموختگان کارآفرینی ضروری است، به کار گرفته شوند (کوثری، ۱۳۸۷). افزون بر این سازماندهی برنامه‌های دستی به صورت میان رشته‌ای، مسئله محوری و ایجاد فرصت تجربه در محیط‌های یادگیری واقعی و ارزشیابی اصیل از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان به شمار می‌رود. ظهیری (۱۳۸۷) عدم وجود برنامه‌های معطوف به کارآفرینی در دانشگاه علوم پزشکی کشور در مقایسه با دانشگاه‌های کشورهای پیشرفته و حتی دانشگاه‌های تابعه وزارت علوم را نتیجه می‌گیرد. جان نثاری (۱۳۸۷) متغیرهای ریسک‌پذیری، گرایش به نوآوری، بازاریابی و طرح کسب‌وکار در آموزش مهارت‌های کسب‌وکار اثربخش و متغیرهای انگیزه فراگیران، راه اندازی کسب‌وکار، قصد کارآفرینانه و ارتباطات انسانی غیر اثربخش بوده‌اند.

۱-۱. اهداف پژوهش

هدف اصلی: ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان
اهداف ویژه:

- ۱- ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان
- ۲- ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد همدلی با دنیای زندگی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان
- ۳- ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ارزش‌های اصلی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان

- ۴- ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد انگیزه مسیر شغلی کارآفرینی از دیدگاه متخصصان
- ۵- ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به کمک به درک فرآیند ورود به کسب و کار و وظایف از دیدگاه متخصصان
- ۶- ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ظرفیت‌سازی شایستگی مخصوص کارآفرینی از دیدگاه متخصصان
- ۷- ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی کسب و کار از دیدگاه متخصصان
- ۸- ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد و کنترل مدیریت روابط از دیدگاه متخصصان

۲-۱. سؤال اصلی پژوهش

سؤال کلی پژوهش: برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان برنامه درسی در چه شرایطی قرار دارد؟
سؤال‌های ویژه پژوهش:

- ۱- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۲- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد همدلی با دنیای زندگی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۳- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ارزش‌های اصلی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۴- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد انگیزه مسیر شغلی کارآفرینی از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۵- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به کمک به درک فرآیند ورود به کسب و کار و وظایف از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۶- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ظرفیت‌سازی شایستگی مخصوص کارآفرینی از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۷- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی کسب و کار از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟
- ۸- برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد و کنترل مدیریت روابط از دیدگاه متخصصان در چه شرایطی است؟

روش پژوهش

این مطالعه به ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان می‌پردازد. پژوهش از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی و برحسب نحوه گردآوری داده‌های مورد نیاز تحقیق در دسته تحقیقات زمینه‌یابی است. جامعه آماری پژوهش حاضر را کارشناسان و متخصصان برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش تشکیل می‌دهند که شامل ۱۹۴ (۱۴۶ مرد، ۴۷ زن) نفر که تعداد ۱۲۳ (۹۳ مرد، ۳۰ زن) نفر از جامعه جامعه آماری پژوهش حاضر را کارشناسان و متخصصان برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش تشکیل می‌دهند که شامل ۱۹۴ (۱۴۶ مرد، ۴۷ زن) نفر که تعداد ۱۲۳ (۹۳ مرد، ۳۰ زن) نفر از جامعه به عنوان نمونه با استفاده از روش نمونه گیری جدول مورگان جهت انجام پژوهش انتخاب شدند و پرسشنامه در اختیار آن‌ها قرار گرفت. تنها ۸۷ پرسشنامه از سوی آزمودنی‌ها برگشت داده شده بود با توجه به تعداد پاسخنامه‌های برگشتی برای گروه کارشناسان و متخصصان تحلیل برای ۸۷ نفر آزمودنی اجرا شده است.

جدول ۱: جامعه و نمونه آماری

		جامعه	نمونه مورد نظر	پاسخ دهندگان به پرسشنامه
کارشناسان و متخصصان برنامه درسی	زن	۴۷	۳۰	۲۱
	مرد	۱۴۶	۹۳	۶۶
	کل	۱۹۴	۱۲۳	۸۷

- ابزار پژوهش

ابزار پژوهش پرسشنامه ارزیابی برنامه کارآفرینی گیب^۱ (۲۰۰۷) بود که از ۸ بخش اصلی تشکیل شده است و زیر مجموعه‌های آن عبارتند از؛ توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه، ایجاد توانایی مدیریت برای زندگی کارآفرینانه، ارزش‌های

¹ Gibb

یافته‌های پژوهش

بررسی سؤال اول پژوهش:

جدول ۳: نتیجه حاصل از آزمون تک نمونه‌ای توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه

میانگین متوسط: ۳					شاخص
انحراف استاندارد	میانگین	سطح معنادار	فراوانی	T	
۱/۱۵۶۶۶۷	۳/۱۳۲۸۷۴	۰/۰۵۱	۸۷	۴/۲۹۷۱۰۱	توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه

براساس جدول (۳) مقدار t به دست آمده از بررسی توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه، برابر با ۴/۲۹۷۱۰۱ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $\pm ۱,۹۸$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین (۳/۱۳۲۸۷۴) به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است؛ در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت که برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به توسعه رفتار، نگرش و مهارت کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

بررسی سؤال دوم پژوهش:

جدول ۴: نتیجه حاصل از آزمون تک نمونه‌ای ایجاد همدلی با دنیای زندگی کارآفرینانه

میانگین متوسط: ۳					شاخص
انحراف استاندارد	میانگین	سطح معنادار	فراوانی	T	
۱/۰۲۱۸۷۹	۳/۱۱۱۴۹۴	۰/۰۴۴	۸۷	۴/۶۶۸۷۵۵	ایجاد همدلی بادیای زندگی کارآفرینانه

براساس جدول (۴) مقدار t به دست آمده از بررسی ایجاد هم‌دلی با دنیای زندگی کارآفرینانه برابر با $۴/۶۶۸۷۵۵$ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $۱,۹۸ \pm$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین $(۳/۱۱۱۴۹۴)$ به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت که برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد هم‌دلی با دنیای زندگی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

بررسی سؤال سوم پژوهش:

جدول ۵: نتیجه حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای ارزش‌های اصلی کارآفرینانه

میانگین متوسط: ۳					شاخص
انحراف استاندارد	میانگین	سطح معنادار	فراوانی	T	
۰/۹۴۸۱۷۶	۳/۱۹۴۳۶۸	۰/۰۰۲	۸۷	۴/۹۶۱۵۵۶	ارزش‌های اصلی کارآفرینانه

براساس جدول (۵) مقدار t به دست آمده از بررسی ارزش‌های اصلی کارآفرینانه برابر با $۴/۹۶۱۵۵۶$ می‌باشد، این مقدار از مقدار بحرانی $۱,۹۸ \pm$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین $(۳/۱۹۴۳۶۸)$ به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت که برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ارزش‌های اصلی کارآفرینانه از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین‌تر از متوسط است.

ارزیابی برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه (شاخه‌ی کار و دانش)...

بررسی سؤال چهارم پژوهش:

جدول ۶: نتیجه حاصل از آزمونی تک نمونه‌ای ایجاد انگیزه‌ی مسیر شغلی کارآفرینی

میانگین متوسط: ۳					شاخص
T	فراوانی	سطح معنادار	میانگین	انحراف استاندارد	
۴/۲۸۴۷۸۴	۸۷	۰/۰۵۳	۳/۲۰۶۸۹۷	۱/۱۲۵۲۱۲	ایجاد انگیزه مسیر شغلی کارآفرینی

براساس جدول (۶) مقدار t به دست آمده از بررسی ایجاد انگیزه کارآفرینی برابر با $۴/۲۸۴۷۸۴$ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $۱,۹۸ \pm$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است میانگین ۳ برای محاسبه‌ی متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین (۳/۲۰۶۸۹۷) به دست آمده نزدیک به عدد ۳ بوده است و تفاوت میانگین حاصله با میانگین مبنای کمتر از ۰/۵ واحد است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، در نتیجه می‌توان گفت برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه شاخه‌ی کار و دانش با توجه به مولفه ایجاد انگیزه کارآفرینی از دیدگاه متخصصان در وضعیت پایینی‌تر از حد متوسط است.

بررسی سؤال پنجم پژوهش:

جدول ۷: نتیجه حاصل از آزمونی تک نمونه‌ای کمک به درک فرآیند ورود به کسب‌وکار و وظایف

میانگین متوسط: ۳					شاخص
T	فراوانی	سطح معنادار	میانگین	انحراف استاندارد	
۴/۰۷۸۸۷۱	۸۷	۰/۰۴۸	۳/۱۵۵۱۷۲	۱/۳۶۱۰۱۴	کمک به درک فرآیند ورود به کسب و کار ووظایف

براساس جدول (۷) مقدار t به دست آمده از بررسی کمک به درک فرآیند ورود به کسب‌وکار و وظایف برابر با $۴/۰۷۸۸۷۱$ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $\pm 1,98$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین ($۳/۱۵۵۱۷۲$) به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به کمک به درک فرآیند ورود به کسب‌وکار و وظایف از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

بررسی سؤال ششم پژوهش:

جدول ۸: نتیجه حاصل از آزمونی تک نمونه‌ای ظرفیت‌سازی شایستگی مخصوص

کارآفرینی

میانگین متوسط: ۳				شاخص
انحراف استاندارد	میانگین	سطح معنادار	T	
۰/۹۹۴۲۷۲	۳/۲۳۱۰۳۴	۰/۰۲۲	۸۷	ظرفیت‌سازی شایستگی مخصوص کارآفرینی

براساس جدول (۸) مقدار t به دست آمده از بررسی ظرفیت‌سازی شایستگی مخصوص کارآفرینی برابر با $۵/۰۷۵۵۰۵$ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $\pm 1,98$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین ($۳/۲۳۱۰۳۴$) به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از

ارزیابی برنامه درسی دوره متوسطه (شاخه کار و دانش)...

میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می توان گفت برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ظرفیت سازی شایستگی مخصوص کارآفرینی از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین تر از متوسط قرار دارد.

بررسی سؤال هفتم پژوهش

جدول ۹: نتیجه حاصل از آزمون تک نمونه ای شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی

کسب و کار

میانگین متوسط: ۳					شاخص
T	فراوانی	سطح معنادار	میانگین	انحراف استاندارد	
۵/۲۷۵۴۵۵	۸۷	۰/۰۱۴	۳/۲۸۱۶۰۹	۱/۰۴۶۰۰۷	
شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی کسب و کار					

براساس جدول (۹) مقدار t به دست آمده از بررسی شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی کسب و کار برابر با ۵/۲۷۵۴۵۵ می باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $\pm 1,98$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین (۳/۲۸۱۶۰۹) به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می توان گفت برنامه درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به شرایط فراهم کردن ملزومات کلیدی کسب و کار از دیدگاه متخصصان در وضعیت پایین تر از متوسط است.

بررسی سؤال هشتم پژوهش:

جدول ۱۰: نتیجه حاصل از آزمونی تک نمونه‌ای ایجاد و کنترل مدیریت روابط

میانگین متوسط: ۳					شاخص
انحراف استاندارد	میانگین	سطح معنادار	فراوانی	T	
۱/۲۲۹۸۳۶	۳/۱۶۰۹۲	۰/۰۰۲	۸۷	۴/۱۷۸۳۱۱	ایجاد و کنترل مدیریت روابط

براساس جدول (۱۰) مقدار t به دست آمده از بررسی ایجاد و کنترل مدیریت روابط برابر با ۴/۱۷۸۳۱۱ می‌باشد و این مقدار از مقدار بحرانی $\pm 1,98$ با درجات آزادی ۸۶ بالاتر است. با توجه به اینکه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است، میانگین ۳ برای محاسبه متغیر در جامعه، مبنای قرار گرفته است. میانگین (۳/۱۶۰۹۲) به دست آمده بسیار نزدیک به عدد ۳ بوده است که با توجه به خطاهای احتمالی انسانی و حتی نرم افزاری، عدد فوق را نمی‌توان عملکردی بالاتر از میانگین تلقی کرد، زیرا نمرات چسبیده به نقطه وسط است، در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با توجه به ایجاد و کنترل مدیریت روابط از دیدگاه متخصصان در وضعیتی پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

بحث و نتیجه گیری

ارزیابی تدبیری است که با شناسایی وضعیت موجود، کشف نقاط ضعف و قوت، تبیین اثرات خواسته یا ناخواسته برنامه منجر به شفافیت وضعیت موجود می‌شود. در سایه ارزیابی، مسئولان، ضمن آگاهی از میزان موفقیت برنامه از نظرات یاران آموزشی مطلع می‌گردند. ایشان می‌توانند در صورت مشاهده هرگونه مسئله در برنامه مورد ارزیابی، با گزینش راهکارهای متناسب و به‌هنگام، در حرکت به سوی کیفیت بخشی به فعالیت‌ها، محصولات و خدمات، به گونه‌ای موفق قدم بردارند و عمل کنند.

ارزیابی برنامه‌دستی دوره متوسطه (شاخه کار و دانش)...

در دو دهه اخیر یکی از بحث‌های جدی در مجامع علمی و آکادمیک بحث آموزش کارآفرینی بوده است. شاخه تحصیلی کار و دانش در راستای سیاست لزوم ارتباط و هماهنگی آموزش و پرورش و نیازهای بازار کار، تأسیس شده است. ایجاد شاخه کار و دانش که با هدف اشاعه مهارت آموزی تشکیل شده است و جهت گیری عمده آن، آماده کردن بخش قابل توجهی از جوانان، برای اشتغال مفید است. موفقیت برنامه کار و دانش مستلزم این است که همه عناصر و عوامل آموزشی (مدیر، معلم، محتوای آموزشی، مواد درسی، فضا، تجهیزات و...) از وضعیت مطلوب برخوردار باشند. وقتی که دانش آموزی در رشته‌ای ثبت نام می‌کند، نباید به حال خود رها شود، بلکه انتظار می‌رود همه عوامل آموزشی در خدمت دانش آموز قرار گیرند و او را گام به گام به سوی موفقیت پیش ببرند. تلاش برای فراهم کردن چنین شرایطی، اهمیتی به اندازه سرنوشت دانش آموزان دارد. این در حالی است که برنامه درسی شاخه کار و دانش از دیدگاه کارشناسان و متخصصان برنامه درسی نسبت به موضوع کارآفرینی در سطحی پایین تر از حد متوسط (میانگین مبنا) قرار دارد؛ در حالیکه افرادی که وارد این شاخه می‌شوند، نیاز دارند که به منظور دریافت بازخورد مستمر از بازار کار و دخالت دادن نیازها و امکانات جامعه در ارتباط با موضوعی چون کارآفرینی، بیشتر مورد آموزش قرار گیرند.

تصمیم گیری در برنامه ریزی درسی، دارای قلمرو گسترده‌ای است و گروه‌های متعدد و مختلفی به دنبال تأثیرگذاری و سهم شدن در تصمیمات مربوط به برنامه ریزی درسی هستند؛ این گروه‌ها به تناسب نقش‌های گوناگون خود همواره قصد مداخله و مشارکت در تصمیم گیری برنامه درسی را دارند. تعیین حدود دخالت هر یک از این گروه‌ها و افراد در تصمیم‌گیری از جنبه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و نظری دارای اهمیت است. تنظیم اهداف و محتوای برنامه در اتاق‌های بسته و به دور از نیازسنجی واقعی جامعه نیز می‌تواند از دلیل ضعف برنامه درسی شاخه کار و دانش در ارتباط با موضوع کارآفرینی باشد. تأملی در برنامه‌های درسی و اجرایی در شاخه کار و دانش، به

وضوح نمایانگر ضعف‌هایی محتوایی، ساختاری و اجرایی در بارورسازی کارآفرینی است که ترمیم این موارد در تحقق یافتن اهداف کارآفرینی اهمیتی دوچندان دارد. در خصوص تربیت دانش‌آموزان شاخه کار و دانش از جنبه علمی باید اهداف به گونه‌ای تنظیم شوند که وضع عمومی، رشد، استعداد، رغبت و نیاز آن‌ها مدنظر قرار گیرد. مؤلفان کتب شاخه کار و دانش باید تقاضای ناشی از برنامه‌های درسی نامتناسب را از بین ببرند. همچنین آموزش‌ها و انتقال مفاهیم در مقیاس یکنواخت اجرا می‌شود که با کاستی‌های بسیاری همراه است؛ زیرا نبود توازن بین امکانات مناطق مختلف نیز باعث سردرگمی و نداشتن بسیاری از مطالب و مفاهیم می‌شود.

در پژوهش حاضر اظهارات کارشناسان و متخصصان برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش بیانگر این است که برنامه در جهت ایجاد کارآفرینی در حدهای پایین‌تر متوسط است که نمی‌تواند به طور کامل هدایتگر به سوی کارآفرینی باشد. با این بررسی می‌توان نتیجه گرفت که برنامه‌درسی به عنوان یکی از عوامل اصلی در این راه، به نسبت وظیفه خود ضعیف‌تر از حد انتظار عمل کرده است. در پایان می‌توان گفت یافته‌های پژوهش فعلی با نتایج هتک و رایسر (۲۰۱۱)، مگوایر (۲۰۰۹)، ماهیو (۲۰۰۶)، سبحانی نژاد و مقدم (۱۳۹۲)، عزیزی (۱۳۸۸)، ظهیری (۱۳۸۷)، جان نثاری (۱۳۸۷) همخوانی دارد.

پیشنهادها

۱- تاکید اصلی این تحقیق بر ارزیابی برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان است. یعنی به بقیه شاخص‌های نظام آموزشی نظیر مدیر، معلم، دانش‌آموز، زمان، فضا و... توجه نشده است. تحقیقات بعدی می‌تواند این موارد را مورد مذاقه قرار دهد و آن‌ها را ارزیابی کند.

۲- در این تحقیق به ارزیابی برنامه‌درسی دوره متوسطه شاخه کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی از دیدگاه متخصصان پرداخته شده است و به ارتباط بین برنامه و

ارزیابی برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه (شاخه‌ی کار و دانش)...

اثربخشی دوره‌های آموزش کارآفرینی توجه نشده است. می‌توان رابطه‌ی بین این دو و به عبارتی (اثربخشی برنامه در آموزش کارآفرینی) را مبنای پژوهش قرار داد.

۳- این تحقیق با رویکرد تطبیقی انجام نشده است، می‌توان ارزیابی برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه شاخه‌ی کار و دانش با نظر به موضوع کارآفرینی را در مقایسه با کشورهای برتر دنیا انجام داد تا به عنوان منبع اطلاعات مفید مطالعات آموزش کارآفرینی به عنوان مبنا قرار بگیرد.

منابع

- احمد پورداریانی، محمود. (۱۳۸۹). کارآفرینی: نظریات، تعاریف، الگوها. تهران: انتشارات پردیس.
- احمد پور داریانی، محمود و مقیمی، سید محمد. (۱۳۸۵). مبانی کارآفرینی. تهران: نشر فرا اندیش.
- بازرگان، عباس. (۱۳۸۰). ارزشیابی آموزشی. تهران: انتشارات سمت.
- جان نثاری، امیر. (۱۳۸۷). ارزیابی اثربخشی دوره‌های کوتاه‌مدت آموزش مهارت-های کسب و کار. پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- خوب، علی اکبر؛ محمدزاده، کمال؛ کشاورز، محمد و علیدادی، محمدرضا. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر برنامه درسی کارآفرینی بر تمایلات کارآفرینانه هنرجویان سال سوم شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کار و دانش هنرستان‌های شهر داراب. دومین کنفرانس دانشجویی کارآفرینی کشور، تهران: دانشگاه شاهد.
- رضائیان، علی. (۱۳۸۰). مبانی سازمان و مدیریت. تهران: انتشارات سمت.
- سبحانی نژاد، مهدی و مقدم، مینا. (۱۳۹۲). تبیین ابعاد و مولفه‌های نگرش جامع کارآفرینی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی عمومی و تکمیل مهارت متوسطه کار دانش. رهبری و مدیریت آموزشی. سال هفتم، شماره ۱، بهار، صص ۷۹-۵۵.
- صالحی، کیوان، زین آبادی، حسن رضا و کیامنش، علیرضا. (۱۳۸۵). نگاهی تحلیلی بر عملکرد هنرستانهای کار دانش، موردی از ارزشیابی کیفیت بروندهای

- هنرستانهای کاردانش منطقه ۲ شهر تهران. نوآوری های آموزشی. سال پنجم. شماره ۱۶، تابستان، صص ۱۶۴-۱۱۹.
- ظهیری، منصور. (۱۳۸۷). ارائه الگوی راه اندازی مراکز کارآفرینی در دانشگاه های تابعه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. رساله دکتری مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی ایران، تهران.
- عبدی زاده، حسین، نظری، ابوالفضل و اسدزاده، سمیه. (۱۳۹۱). چگونگی تقویت روحیه کارآفرینی دانش آموزان مدارس متوسطه از طریق عناصر برنامه درسی. دومین کنفرانس ملی دانشجویی کارآفرینی، تهران: دانشگاه شاهد.
- عزیزی، محمد. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت آموزش کارآفرینی در دانشگاههای دولتی شهر تهران و ارائه الگوی آموزش کارآفرینی. رساله دکتری علوم تربیتی. دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- علی محمدی، طاهره؛ مهرعلی زاده، یداله و شاهی، سکینه. (۱۳۹۱). ارزیابی پایه ی سوم مقطع متوسطه ی نظری دخترانه ی شهر اهواز بر اساس الگوی نظری سیپ از دیدگاه دانش آموزان و دانش آموختگان. علوم تربیتی. سال ۱۹، شماره ۲، پاییز و زمستان، صص ۱۸۸_۱۶۷.
- فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۸۸). اصول ومفاهیم برنامه درسی. تهران: بال.
- کوثری، مریم. (۱۳۸۷). طراحی الگوی برنامه درسی مقطع کارشناسی با تأکید بر پرورش مهارت‌های کارآفرینی. پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی. دانشگاه آزاد اسلامی رودهن، رودهن.
- ملکی، حسن. (۱۳۸۱). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: انتشارات پیام اندیشه.
- ناطقی، فائزه؛ فقیهی، علیرضا و عبدالوند، شهربانو. (۱۳۹۲). تاثیر دوره های آموزشی کاردانش بر کارآفرینی دانش آموزان. دومین کنفرانس بین المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی، قم: دانشگاه پیام نور قم.
- یداللهی فارسی، جهانگیر. (۱۳۸۴). مدیریت و ارزیابی عملکرد کارآفرینی سازمانی. فرهنگ و مدیریت. شماره ۱۰، پاییز، صص ۱۵۰-۱۲۹.
- Galloway, L. & Brown, W. (2002). entrepreneurship education at university: a driver in the creation of high growth firms. *journal of education & Training*. Vol, 44 Nos 8/9, pp. 398-405.

ارزیابی برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه (شاخه‌ی کار و دانش)...

- Gentry, W. & Hubbard, R. (2004). entrepreneurship and household savings. manuscript Columbia. *Advances in Economic Analysis and Policy*, Volume4.Issue1. University Business School. New York.
- Gibb, A. (2007). Entrepreneurship: unique solutions for unique environments, is it possible to achieve this with the existing paradigm. *International Journal of Entrepreneurship Education (IJEE)*. Vol 5, June.
- Hannon, P. (2007). enterprise for all? The fragility of enterprise provision across England's HEIs. *journal of Small Business and Enterprise Development*. Vol. 14 No. 2, pp. 183-210.
- Hatak, I. & Reiner, E. (2011). *Entrepreneurship education in secondary schools*. Institute for Small Business Management & Entrepreneurship. Austria: WU Vienna University of Economics and Business Augasse.
- Howard, S. (2004). *developing Entrepreneurial Potential in Youth: The Effects of Entrepreneurial Education and Venture. Creation*. University of South Florida Repot. pp. 3-17.
- Houston, K. & Mulholland, G. (2003). *Entrepreneurial Mathematics Graduates*. University of Ulster, Jordanstown, (mimeo).
- Jokela, S. (2010). *ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN VOCATIONAL EDUCATION IN FINLAND (Case Mänttä Regional Vocational Education Centre)*. Master's Thesis. Mänttä Regional Vocational Education Centre. Finland: Jyväskylä University of Applied Sciences.
- Kailer, N. (2005). *Evaluation of Entrepreneurship Education at Universities*. University of Linz, Institute for Entrepreneurship and Organizational Development. Freistaedter Strasse 307, A-4040 Linz.
- Maguire, M. (2009). *Evaluation of Program Concerning Education for Entrepreneurship*. Working Paper OECD. OECD Centre for Entrepreneurship. SMEs and Local Development (CFE).
- Mahieu, R. (2006). *Agents of Change and Policies of Scale. A policy study of Entrepreneurship and Enterprise in Education*. Doctoral thesis in Educational Work. Umeå University. Umeå, Sweden.
- Mathisen, T. Johansen, V & Mathisen, S. (2012). *Evaluation of Entrepreneurship in Education: A project between Junior Achievement Uganda and Junior Achievement – Young Enterprise Norway*. Østlandsforskning: Eastern Norway Research Institute.
- Myrberg, E. & Joakim, L.S (2013). *Entrepreneurship in school: Entrepreneurial attitudes among pupils in primary schools*. Degree Project in Innovation. School of Innovation, Design and Engineering. Malardaln University. Sweden.
- Nagel, T. & Larsen, A.K.(2013). *Entrepreneurship education Namibia (An Evaluation of the Implementation of Entrepreneurship Education*

- and the role of NAMAS*). Working Paper, Quality Education Development. Oslo, Norway.
- Ongwae, G.J. (2013). *An Evaluation of Entrepreneurship Education Program in Kenya*. Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology. Nairobi.
  - Oosterbeek, H. Praag, M. & IJsselstein, A. (2008). *The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Competencies and Intentions: An Evaluation of the Junior Achievement Student Mini-Company Program*. Institute for the Study of Labor Discussion Paper, No.3641. University of Amsterdam, August. Netherlands.
  - Otterborg, A.A (2011). *entrepreneurial learning high school student's different ways to perceive entrepreneurial learning*. School of education and communication, Jönköping University. Swedish.
  - Raymond, W.S. (2003). *the learning need of high potential entrepreneur in Latin American*. presented at the international. *Conference on Entrepreneurship in latin American Lamar Weinde*, chip October.
  - Smith, A.J., Collins, L.A. & Hannon, P.D. (2006). Embedding new entrepreneurship programs in UK higher education institution, *journal of Education & Training*. NO8. pp. 555-567.
  - Tung, L.C. (2011) *The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Intention of Engineering Students*. Ph.D. Thesis of Manufacturing Engineering and Engineering Management. City University of Hong Kong. Hong Kong.
  - Venkatraman, S.S. (2000). The pedagogical side of entrepreneurship theory. *Journal of Business Venturing*, Vol. 16 No. 2, pp. 17-101.
  - Župerka, A. (2010). *Development of students Entrepreneurship Education in Lithuania*. Ph.D. Thesis. Social. Sciences, Management and Administration. VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY. LITHUANIA.